

LBRIS

We know
books

JUDITH
BUTLER

Cui i-e frică de gen?

Traducere din limba engleză de
Ilinca Pop și Cătălina Stanislav

Prefață de Ionela Băluță

 VELANT
CĂRȚI ÎNSEMNATE.

Cuprins

Prefață	11
Introducere. Ideologia de gen și frica de distrugere	33
1. Scena globală	71
2. Opiniile Vaticanului	117
3. Atacuri contemporane asupra genului în Statele Unite <i>Despre cenzură și suprimarea drepturilor</i>	142
4. Despre Trump, sex și Curtea Supremă	165
5. TERFs și perspectivele britanice asupra sexului <i>Cât de critic e feminismul critic față de gen?</i>	189
6. Cum rămâne cu sexul?	234
7. Ce gen ești?	254
8. Natură/cultură: către co-construcție	275
9. Moștenirile rasiale și coloniale ale dimorfismului de gen	284
10. Termeni străini sau perturbarea traducerii	305
Concluzie. Frica de distrugere, lupta de a-ți imagina	323
Mulțumiri	345

Prefață

Ultima carte a lui Judith Butler, *Cui i-e frică de gen?*, oferă o foarte bună analiză a proceselor de de-democratizare și autocrațizare care afectează majoritatea democrațiilor actuale. Butler a devenit celebră* prin volumul *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, tradus în zeci de limbi, inclusiv în română,** și care, din anii 1990, nu încetează să provoace numeroase dezbateri (pro și contra) în spațiul academic. Odată cu creșterea

* Judith Butler se identifică drept o persoană non binară și folosește pronumele „they”. Spre deosebire de limba engleză, limba română (ca toate celelalte limbi romanice) este o limbă genizată, ceea ce impune o marcare gramaticală a femininului și masculinului inexistentă în limba engleză. Apoi, toată dezbateră feministă și queer despre un limbaj incluziv, mult mai amplă în alte spații (ca de exemplu în Franța, Spania sau Belgia, ca să rămân la exemple de limbi romanice) este marginală și marginalizată în spațiul românesc. Aici și propunerea de feminizare a profesiilor și a funcțiilor este atacată și contestată, ce să mai vorbim despre limbaj incluziv și non binar (cu pronume non binare sau cu forme terminate în x – de exemplu autorix). Toată această discuție se leagă foarte bine de ultimul capitol al acestui volum, care expune diversele mize de putere din spatele limbajului și al traducerilor. Pornind de la acest capitol și dat fiind că editura (ca majoritatea editurilor din spațiul românesc) nu are un cod propriu de scriere incluzivă și că volumul este destinat unui public mai larg, am ales să folosesc femininul atunci când nu am reușit să găsesc formule non-genizate de a vorbi despre Judith Butler. Această soluție a fost discutată cu și agreată de Judith Butler.

** Judith Butler, *Genul – un măr al discordiei. Feminismul și subversiunea identității*, Traducere de Bogdan Ciubuc, postfață de Andreea Deciu, Editura Univers, Colecția „Sinteze”, București, 2000, 240 p., f.p.

ideologiilor și mișcărilor de dreaptă radicală și extremă dreaptă, care se află într-o dinamică strânsă cu campaniile și politicile anti-gen, ideile și persoana lui Judith Butler au devenit ținta unor reinterpretări și manipulări ideologice, dar și ținta unor atacuri verbale, simbolice și chiar fizice. Episodul din Brazilia din 2017 este paradigmatic în acest sens, și se află la originea acestui volum (cum aflăm din secțiunea „Mulțumiri“): Butler se afla la São Paulo pentru o serie de conferințe, iar grupuri extremiste au incendiat efigii cu chipul său, au purtat pancarte cu mesaje umilitoare, care incitau la ură și la violență. Protestele au dus la anularea conferințelor (asta nu e *cancel culture*?!), iar unele grupuri le-au așteptat la aeroport (Butler era însoțită de partenera sa, Wendy Brown), unde, pe lângă injurii, Butler a fost și ținta unei tentative de violență fizică.

Aș sublinia încă de la început că principala miză și contribuție a acestui volum este că arată clar rolul central al narațiunilor și mobilizărilor anti-gen* în procesele actuale de autocratizare și de-democratizare. Diabolizarea genului și atacurile la producerea de cunoaștere critică, însoțite tot mai des de atacuri direcționate către persoane din spațiul academic (violența verbală și fizică la adresa celor din spațiul activist este din păcate și mai răspândită) sunt strategii și moduri de acțiune care servesc ideologiile extremiste și instaurarea unor regimuri politice autoritare.

Este, cred, pentru prima dată, când Butler iese din tiparul de limbaj și argumentare foarte teoretic (una din criticile formulate la adresa multora dintre scrierile sale). De fapt, consider că această carte se adresează în primul rând unui public mai larg, tocmai pentru a explica felul în care este construită și funcționează producția discursivă anti-gen, pentru a arăta că avem de-a

* Campaniile anti-gen și politicile anti-gen au fost teoretizate și analizate în mii de cercetări, ceea ce arată amploarea fenomenului. Unul dintre primele volume colective a fost coordonat de Roman Kuhar și David Paternotte în 2017, iar studiile ulterioare subliniază necesitatea unei reflecții care să surprindă deopotrivă dimensiunea și rețelele transnaționale dar și specificul regional / național.

face de fapt cu un proiect politic anti-democratic, autoritar, cu iz fascist, dar și pentru a sublinia că atacurile la și dorința de a controla producerea de cunoaștere constituie un element central al acestor proiecte.

Fără a aduce neapărat elemente teoretice sau empirice noi, volumul *Cui i-e frică de gen* face o sinteză a unor teme științifice care au fost transformate în ultimele decenii în controverse politice, au fost folosite pentru a polariza populația și a legitima o agendă politică populist-extremistă care folosește genul / ideologia de gen pentru a canaliza nevoile și fricile oamenilor împotriva unui inamic comun. Foarte utile, mai ales pentru cei care nu au citit (încă) lucrări despre campaniile și politicile anti-gen, sunt capitolele care retrasează originile și rețelele transnaționale, cu rolul central jucat de Vatican și de alte biserici. Cred că este foarte important să subliniem, așa cum o face și Butler în mai multe rânduri, că nu există o „teorie“ unică a genului, așa cum sugerează în mod eronat și răuvoitor adversarii genului: abia asta este ideologie, spune autoarea pe bună dreptate. Dimpotrivă, în studiile de gen există abordări teoretice diverse, precum și numeroase controverse. Pentru că asta înseamnă de fapt cunoașterea științifică: lectura critică și interogarea permanentă a definițiilor și teoriilor, a perspectivelor epistemologice și a terenurilor empirice. Mai multe capitole abordează teme foarte dezbătute în spațiul academic, dar și manipulate politic, introducând perspective care ar trebui să ajute la o mai bună înțelegere a acestora: genul și sexul, dihotomia natură / cultură, moștenirile rasiale și coloniale ale dimorfismului de gen dar și problema traducerii și circulației conceptului. Pe fiecare dintre aceste teme s-au scris rafturi întregi de studii, iar contribuția lui Butler (care se bazează pe această literatură imensă, fără însă a putea să o citeze sau să o folosească în întregime) este de a oferi, unui public care este mai puțin familiarizat cu aceste lecturi, câteva perspective critice. Sigur că cei și cele care lucrează pe aceste teme ar fi așteptat o discuție mai amplă și mai profundă (mai ales că Judith Butler este o teoreticiană remarcabilă), sau poate o listă de referințe mai

bogată, care să oglindească efervescenta intelectuală din sfera studiilor de gen.

Dar, așa cum am spus, obiectivul principal al lui Butler a fost să deconstruiască fantasma genului: „Ce fel de fantasmă a devenit genul și ce angoase, temeri și aversiuni acumulează și mobilizează el?” (p. 46). Și aceasta este și contribuția cea mai importantă a volumului, în lectura mea. Pornind de la această întrebare, aș vrea să mă opresc asupra a trei dimensiuni, care cred că rezumă foarte bine reflecția asupra efectelor politice ale instrumentalizării genului în discursul religios, neoconservator, de dreaptă radicală și de extremă dreaptă. Și, pentru a ajuta la o contextualizare a analizei lui Butler în spațiul românesc, voi arăta că cele trei dimensiuni structurează – cu tot specificul geopolitic, cultural și economic de aici – consolidarea ideologiilor și politicilor de dreapta radicală și extrema dreaptă. Această discuție mi se pare cu atât mai importantă cu cât, pe meleagurile mioritice, dimensiunea de gen și mobilizările anti-gen rămân marginale sau absente din analizele științifice, jurnalistice sau politice despre democrație, alegeri și extremism*.

Discursul fantasmatic de gen

Transformarea genului în sprietoare ideologică și folosirea registrului ideologic și discursiv anti-gen de către mișcările, partidele dar și regimurile autoritare, iliberale, extremiste este analizată și teoretizată de mai bine de un deceniu. Au fost propuse o serie de concepte care au încercat să sublinieze caracterul difuz, dar și versatil și totalizator, circulațiile transnaționale dar și reconfigurările regionale, capacitatea de a acționa ca o oportunitate discursivă

* Spațiul limitat nu îmi permite o argumentare detaliată, dar mi se pare important să introduc câteva argumente, bazate pe cercetările existente despre spațiul românesc, încă prea puțin cunoscute, din cauza proceselor instituționale, economice, politice și culturale / ideologice care afectează instituționalizarea studiilor de gen și a spațiului activist feminist și queer (Băluță O. & Băluță I. 2025; Băluță I. 2024; Ana 2024).

și strategică pentru coaliții reacționare / regresive. Reiau aici câteva dintre conceptele propuse: genul ca lipici simbolic, care reunește teme diverse și schimbătoare („symbolic glue”, Kováts & Pöim, 2015; Grzebalska, Kováts, & Pető 2017); ideologia de gen analizată ca o creatură asemănătoare monstrului lui Frankenstein (Paternotte 2023); metafora hidrei mitice (cu toate capetele care se regenerează) pentru a descrie proliferarea mobilizărilor anti-gen (Corrêa 2022; Corrêa et al., 2023); (anti)genul ca un catalizator pentru o mobilizare regresivă („retrogressive mobilization” Bouvart et al. 2019; Norocel & Băluță, 2023), (anti)genul ca liant pentru formarea unor coaliții discursive („discursive coalitions”, Edenborg’s 2021), etc.

Judith Butler pornește de la aceste cercetări care subliniază versatilitatea genului / registrului anti-gen, circulația trans-națională, trans-partinică, capacitatea ecumenică a anti-genului, care a adus laolaltă mai multe biserici, precum și efectul mobilizator asupra populației. Dar consideră că efectul acesta de a coagula grijile și temerile reale oamenilor (precum teama de a nu avea o locuință, sau o slujbă care să îți asigure traiul, teama de războaie sau teama de boală, etc) într-o amenințare imaginată – pericolul genului – care, în mod rațional, nu are cum să rezolve niciuna din aceste temeri, precum și faptul că acest pericol inventat acționează în primul rând asupra psihicului și exploatează emoțiile, necesită o abordare care să extindă teoriile sociologice sau politologice. Astfel, propune o analiză a genului / anti-genului ca fenomen psiho-social, și, pornind de la formularea teoretică a psihanalistului francez Jean Laplanche, îl definește drept o fantasmă: „Această fantasmă, înțelesă ca fenomen *psihosocial*, reprezintă un loc în care fricile și angoasele sunt organizate social pentru a incita pasiuni politice.” (p. 16) Dimensiunea psiho-socială și și mobilizarea

* O sinteză utilă a diverselor conceptualizări și abordări ale mobilizărilor, discursurilor și politicilor anti-gen este oferită de introducerea lui Roman Kuhar și Rok Smrdelj la volumul coordonat de ei, *Anti-Gender Mobilizations in Europe and the Feminist Response* (2025).

teoriilor psihanalitice are meritul de a pune în evidență atât partea obscurizantă și illogică a felului în care sunt aduse împreună și sublimite diverse frici ale populației, cât și efectul de panică morală pe care reușește să îl stârnească narativa anti-gen. Ca scenă fantasmatică, arată Butler, „mișcarea anti-gen e ghidată de o sintaxă provocatoare: adică de un mod de ordonare a lumii care absoarbe și reproduce angoasele și fricile legate de permeabilitate, precaritate, dislocare și relocare, pierderea puterii patriarhale, atât în cadrul familiei, cât și în cadrul statului, și pierderea supremației albe și a purității naționale. În procesul de reproducere a fricii de distrugere, sursa distrugerii este externalizată ca „gen“. Fiind externalizat ca întreg, termenul condensează o serie de elemente și intensifică percepția pericolului. El deplasează, de asemenea, temerile care vizează formele de distrugere ecologică și economică către un substitut imediat, și ne împiedică astfel să ne preocupăm de acele surse mai concrete ale distrugerii lumii contemporane. Rezultatul e acela că genul, de acum stabilit cu vehemență ca fiind o amenințare existențială, devine ținta distrugerii.“ (p. 20). Nu o să dezvolt mai mult, căci o face Butler foarte bine.

Aș vrea să mai punctez două idei, legate tot de această fantasmă a genului. Prima este că mișcarea anti-gen se construiește ca strategie discursivă, funcționează ca o fantasmă, dar are efecte concrete (pe lângă cele mai generale sau viitoare) asupra societăților și persoanelor. Prin atacarea, diminuarea sau chiar suprimarea instituțiilor și normelor care au redefinit democrația și libertatea într-o perspectivă mai incluzivă și echitabilă, aceste mișcări afectează viața personală, viața romantică, viața sexuală sau chiar existența socială și corpul unor categorii întregi de persoane. Cea de-a doua idee este că tocmai prin felul în care este construită și funcționează, retorica și imaginarul anti-gen reprezintă de fapt o ideologie – ideologia anti-gen. Mai mult, prin dorința de a suprima drepturile și viețile unor categorii de persoane, în numele unei pretinse omogenități / purități naționale, etnice, rasiale, religioase, ideologia anti-gen este anti-democratică, cu elemente fasciste clare: „țintirea minorităților sexuale și de gen

ca fiind pericole pentru societate, pentru că ele ar exemplifica cea mai distructivă forță din lume, pentru a le priva de drepturi, de protecție și de libertățile lor fundamentale indică apartenența ideologiei anti-gen la fascism. Pe măsură ce crește spaima, statului i se acordă permisiunea deplină de a nega viețile celor care au ajuns să reprezinte, prin sintaxa fantasmei, o amenințare la adresa națiunii“ (p.14).

În spațiul românesc, vocabularul anti-gen a preluat mare parte din arsenalul internațional (ideologia de gen, genderismul, mai nou woke-ismul), dar a fost și îmbogățit cu termeni specifici, precum originalul sexomarxism. Oana Băluță (2020) a făcut o primă mapare a temelor și actorilor anti-gender, identificând factorii care au favorizat apariția campaniilor anti-gender dar și felul în care s-a coagulat discursul anti-gen și actorii care au contribuit la introducerea și dezvoltarea acestuia (de la biserici și rețele religioase până la mass media și actori politici). Începând din anii 2012, dar mai ales după 2015, discursul anti-gen s-a amplificat și s-a consolidat, Referendumul pentru familie din 2018 fiind un prim moment de vizibilitate și intensitate în spațiul public. Discursul anti-LGBT și opoziția conservatoare față de drepturile LGBT, prezente mult mai demult în spațiul public românesc (Mărgărit 2019), au creat un teren favorabil pentru campaniile anti-gen*. Referendumul pentru familie reprezintă momentul în care genul / ideologia de gen se conturează clar ca discurs fantasmatic, coagulând mai multe teme anti-gender într-o logică populistă dihotomică, ce opune un scenariu apocaliptic (ideologia de gen și căsătoriile de același sex care ar amenința familia, valorile ortodoxe și națiunea însăși) și un scenariu salvator (prin reinstaurarea valorilor creștine și impunerea familiei tradiționale) (Norocel & Băluță 2023). Referendumul a prilejuit și convergența mai

* Diana Mărgărit a făcut o analiză foarte utilă, din perspectiva teoriei mișcărilor sociale, a dinamicii dintre grupurile LGBT și opoziția conservatoare, folosind conceptul de *backlash*. Deși folosită de mai multe autoare și autori, interpretarea în termeni de *backlash* a fost criticată în alte studii, care subliniază limitele teoretice și empirice ale acesteia (Paternotte, 2019).

multor actori, din diverse spații. Coaliția pentru familie, un ONG umbrelă, care reunea circa 50 de alte ONG-uri și asociații din zona religioasă, pro-viață, dar și asociații de părinți, naționaliste și ultra-naționaliste (unele cu discurs apropiat de cel legionar) a inițiat și coordonat campania pentru modificarea Constituției. Pe lângă această rețea, Referendumul a fost susținut de majoritatea partidelor politice parlamentare (inclusiv social-democrații, ceea ce nu se întâmplă în spațiul occidental), dar și de multe biserici (de la bisericile americane, neo-protestante, evanghelice și pentecostale, la Biserica Ortodoxă română și la Biserica Catolică). Astfel, fantasma anti-gen a funcționat ca un catalizator pentru o mobilizare regresivă, reunind actori care aparent nu ar avea agende politice sau poziții ideologice identice (Norocel & Băluță 2023). În sintaxa fantasmei anti-gen din România, familia tradițională joacă rolul unui semnificant hegemonic, care impune o definiție conservatoare și religioasă a familiei, heteronormativă și binară (în numele „naturii” și „biologiei”), servind un proiect etno-naționalist cu tente șovine și nativiste (Băluță & Tufiș 2024). Ca și în alte spații, feminismul, egalitatea de gen, drepturile femeilor, educația sexuală, drepturile comunității LGBTQIA+, reunite sub umbrela „ideologiei de gen”, sunt transformate într-o amenințare la adresa societății. Ca și în celelalte țări din CEE, identificarea ideologiei de gen cu un proiect colonizator al elitelor de la Bruxelles canalizează și nemulțumirile economice ale populației (Graff & Korolczuk, 2022). Mai mult, asocierea cu neo-marxismul, comunismul, stalinismul, bolșevismul, este foarte accentuată în spațiul românesc, exploatănd emoțiile negative și respingerea generate de discursul anti-comunist dominant (Băluță & Tufiș 2026; Băluță & Băluță 2025).

* Și în alte țări din regiune discursul anti-comunist / anti-socialist creează un teren favorabil pentru campaniile anti-gen. (Kuhar & Zaharijević 2026). Deși tema neo-marxismului apare în arsenalul retoric transnațional al mobilizărilor anti-gen, puterea discursivă și efectele sociale ale argumentului „ideologia de gen = neomarxism” nu trebuie uniformizate (Băluță & Tufiș 2026).

Odată cu intrarea partidului AUR în parlament, discursul politic de extremă dreaptă s-a multiplicat, fantasma anti-gen continuând să ofere un cadru ideologic propice pentru articularea unei agende iliberale (Dragolea 2022). (Anti)genul, cu tot potențialul său psiho-social de a mobiliza populația, a jucat un rol central în construirea fantasmatică a unei narative electorale suveraniste în alegerile din lungul an electoral 2024 (prelungit în 2025). Pentru partidele și candidații de extremă dreaptă, sintaxa fantasmatică a discursului anti-gen a permis coalizarea cu alte teme extremiste, precum discursul anti-migrație, anti-UE și anti-război. (Băluță & Tufiș 2026). Tot într-o logică de condensare, descrisă de Butler ca parte a sintaxei fanteziei (i.e. „Condensarea desemnează modul în care sunt puse arbitrar în legătură elemente psihice și sociale disparate, ajungând să fie reduse la o singură realitate”, p. 19), prin pretinsa luptă împotriva neo-marxismului, a progresismului și a globalismului, întruchipate de pericolul LGBTQ, și lupta pentru apărarea identității naționale, ortodoxe, ancestrale, ideologia de gen conectează narațiunile extremiste cu ideologia legionară (Marincea 2025).

Așa cum subliniază foarte bine Butler, fantasma genului este și o strategie de reproducere a puterilor existente (state, biserici, mișcări politice): de teama apocalipsei genului, oamenii nu mai pun în chestiune ordinea (nedreaptă) existentă, nu mai caută cauzele reale ale lucrurilor care îi nemulțumesc sau îi sperie (nesiguranța zilei de mâine, războaiele, precaritatea locuirii, dezastul climatic, migrația forțată, violența forțelor de ordine, etc), deoarece urgența devine lupta împotriva acestui inamic imaginat și imaginar: genul (p. 12).

Fantasma genului: un proiect politic autoritar și nedemocratic

Ce trebuie să înțelegem foarte clar când auzim, și cu atât mai mult când analizăm discursul anti-gen, este că prin înlănțuirile fantasmatică despre care am vorbit în secțiunea anterioară, nu

avem de-a face „doar“ cu un discurs sau doar cu o strategie politică, electorală. Acest discurs a fost deja transformat în politici concrete, așa cum arată și Butler, evocând exemplele documentate în literatura existentă (Ungaria, Polonia, Brazilia, Uganda, etc). Din ianuarie 2025, vedem acest lucru zilnic, la cote inimaginabile, în politicile regimului Trump. Dar miza și consecințele sunt mult mai mari. Miza este de fapt impunerea unui proiect politic autoritar, iliberal, anti-democratic: „Folosirea acestei înfricoșătoare fantasmă a „genului“ ca armă este, în esență, autoritară. Retragerea legislației progresiste e cu siguranță încurajată de reacțiile negative, dar ele descriu doar un moment reactiv din această scenă. Proiectul de restaurare a lumii potrivit unei perioade anterioare „genului“ promite întoarcerea la o ordine patriarhală ideală care se poate să nu fi existat niciodată, dar care ocupă locul „istoriei“ sau al „naturii“: un tip de ordine pe care doar un stat puternic o poate reinstaura“ (p.13). Sau, și mai explicit: „Întreținerea dorinței de restaurare a privilegiului masculin deservește multe alte forme de putere, dar își constituie propriul proiect social, anume acela de a produce un trecut ideal a cărui reanimare va viza și poate chiar va elimina minoritățile sexuale și de gen. Acest vis urmărește nu doar restabilirea locului de drept al autorității patriarhale, concepută ca parte dintr-o ordine naturală și/sau religioasă, ci și retragerea legislației progresiste și drepturile de a limita căsătoria la a fi exclusiv heterosexuale, de a insista că sexul atribuit la naștere se menține pe viață și de a restricționa avortul, pentru că statul știe mai bine ce limite ar trebui să le fie impuse corpurilor persoanelor însărcinate.“ (p. 22).

M-aș opri puțin asupra ideii de restaurare. Cred că nu trebuie să înțelegem termenul într-un sens strict, pentru că asta ar putea însemna de exemplu că patriarhatul / privilegiul masculin nu ar mai exista și ar trebui restaurat; asta ar putea însemna și că valorile tradiționale (de gen, dar nu numai) și religioase ar fi dispărut, sau măcar ar fi devenit marginale, și acum ar fi restaurate. Or în nicio societate transformările democratice din ultimele decenii nu au produs o transformare radicală a structurilor de putere

tradiționale. În multe spații dinamica era însă favorabilă unor reformulări normative, conceptual-epistemologice și – poate chiar ontologice – care să facă loc pentru o pluralitate de forme de familie, de sexualități și relații romantice, de corpuri și practici corporale; care să permită mai multă incluzivitate și echitate și să slăbească măcar (căci până la eliminare drumul e lung) sexismul, rasismul și clasismul, inclusiv prin de-centrarea viziunii (occidentale, coloniale, albe, heteronormative) asupra lumii. În capitolul despre moștenirile rasiale și coloniale ale dimorfismului sexual Butler vorbește despre aceste sisteme de dominație și preia ideea de co-producție, introdusă de epistemologiile decoloniale. Așadar, eu înțeleg restaurarea în sensul (re)impunerii autorității patriarhale, a familiei tradiționale și a unei ordini sociale conservatoare și religioase ca viziune despre lume și ca matrice ideologică și normativă hegemonică. Și pun accentul pe hegemonic. În tradiția gramsciană, hegemonia nu înseamnă doar impunerea unei idei / ideologii / viziuni asupra lumii drept dominantă, ci și eliminarea viziunilor alternative sau concurente (prin delegitimare, decredibilizare sau chiar interzicere). Ideologia anti-gen este un proiect politic autoritar și ne-democratic, care, sub pretextul apărării identității naționale și prin instrumentalizarea mitului unui trecut glorios (niciodată clar identificat, nici în termeni cronologici, nici în termeni de conținut*) legitimează instaurarea unui regim iliberal, ne-democratic. Există multe cercetări care analizează aceste proiecte politice iliberale, autoritare, în care retorica și politicile anti-gen servesc deopotrivă ca arme ideologice, retorice dar și ca modalități practice de acțiune (da Costa Santos, G.G. 2025; Matthijs Bogaard and Andréa Pető 2022; Andrea Pető 2021; Lombardo Emanuela, Kantola Johanna and Rubio-Marin, Ruth).

* Pentru construcția narativă a mitului întoarcerii la un trecut de aur și rolul acestuia în discursul anti-gen și în legitimarea proiectelor politice iliberale, a se vedea Introducerea scrisă de Adriana Zaharijević, Joanna Wawrzyniak și Anca Dohotariu (2023) la un număr tematic care reunește cercetări pe spațiul est-european.